

РОЛЬ ПСИХОДІАГНОСТИКИ В ПРОФЕСІЙНОМУ ВІДБОРІ ТА ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

THE ROLE OF PSYCHODIAGNOSTICS IN PROFESSIONAL SELECTION AND FORMATION OF PROFESSIONALLY SIGNIFICANT QUALITIES OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORTS

У статті обґрунтовано ключову роль застосування психодіагностичних методик у процесі професійного відбору та формування професійно значущих якостей майбутніх фахівців фізичної культури та спорту. Акцент робиться на необхідності концентричного і поетапного професійного відбору як обов'язкової умови отримання точного та якісного результату, а також можливості здійснювати цю процедуру виключно кваліфікованими в питаннях психології та психодіагностики фахівцями. Здійснено короткий огляд таких методик, як: шкала тривоги Спілбергера (State-Trait Anxiety Inventory, STAI); шкала депресії Бека; методика Г. Айзенка; шкала мотивації до спорту Sport Motivation Scale (SMS); тест фрустраційних реакцій Розенцвейга. У публікації визначено особливості та можливості проєктивних і комплексних психодіагностичних методик, а також цифрових методів і технологій для оцінювання здібностей, особистісних характеристик і компетенцій майбутніх фахівців. Застосування методів біологічного зв'язку розглянуто як передумову забезпечення психологічної стійкості та ефективності в спорті. Схарактеризовано методи соціометрії та групової діагностики як найбільш популярні в командних видах спорту і такі, що дозволяють здійснювати аналіз взаємодії між спортсменами. Узагальнено, що своєчасне застосування апробованих і валідних психодіагностичних методик у підготовці фахівців фізичної культури і спорту та їх наступній професійній діяльності дозволяє переконатися в правильності вибору кар'єри, забезпечити професійне зростання, підсилити психічну стійкість і, загалом, оптимізувати їх психологічний стан. У статті не лише систематизовано результати аналітичного огляду наукових вітчизняних і зарубіжних теоретичних джерел, а також використано елементи практичного досвіду і наведено власні приклади.

Ключові слова: професійна підготовка, професійний відбір, професійно значущі якості, психодіагностичні методики, фахівці фізичної культури та спорту.

This scientific article substantiates the key role of using psychodiagnostic methods in the process of professional selection and the formation of professionally significant qualities of future physical education and sports specialists. The emphasis is on the need for concentric and phased professional selection as a mandatory condition for obtaining an accurate and high-quality result, as well as the ability to carry out this procedure exclusively by specialists qualified in psychology and psychodiagnosics. A brief review of such methods as: Spielberger's State-Trait Anxiety Inventory (STAI); Beck's depression scale; G. Eysenck's method; Sport Motivation Scale (SMS); Rosenzweig's frustration reaction test is provided. The publication identifies the features and capabilities of projective and complex psychodiagnostic methods, as well as digital methods and technologies for assessing the abilities, personal characteristics and competencies of future specialists. The use of biofeedback methods is considered as a prerequisite for ensuring psychological stability and effectiveness in sports. The methods of sociometry and group diagnostics are characterized as the most popular in team sports and those that allow for the analysis of interaction between athletes. It is summarized that the timely application of proven and valid psychodiagnostic methods in the training of physical culture and sports specialists and their subsequent professional activities allows one to be sure of the correctness of the career choice, ensure professional growth, strengthen mental stability and, in general, optimize the psychological state. The author not only systematizes the results of an analytical review of scientific domestic and foreign theoretical sources, but also uses elements of practical experience in the article and gives his own examples.

Key words: professional training, professional selection, professionally significant qualities, psychodiagnostic methods, physical culture and sports specialists.

УДК 378.147:796.071.4:159.923
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.70.31>

Омельченко О.В.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний
університет»

Як важлива галузь життєдіяльності суспільства фізична культура та спорт проходять шлях розвитку в системі суспільних зв'язків та відносин. Саме тому більшість явищ та процесів у цій сфері мають соціальну значущість і прямо співвідносяться з інтересами й потребами суспільства. Водночас певні закономірності та концепції, що зароджуються і проходять своє становлення в спорті, можуть бути перенесені на інші сторони діяльності людини – психологію та саморозвиток, освіту, медицину тощо. Так, наприклад, дисципліна, цілеспрямованість, здатність працювати в команді –

якості, що надзвичайно важливі в галузі фізичної культури та спорту, також постають необхідними для професіоналізації педагога. Дивлячись на проблему під цим кутом, учителі фізичної культури та тренери повинні сполучати професійні інтереси з потребами суспільства, формувати у своїх учнів та підопічних перспективи застосування набутих компетенцій та власних здібностей. Психодіагностика постає важливим інструментом оцінювання психологічних аспектів, які впливають на ефективність професійних показників окремих фахівців спортивної галузі, а також цілих команд. Розгля-

немо ці аспекти більш докладно в працях українських та зарубіжних вчених.

Аналіз науково-практичних праць вітчизняних та зарубіжних дослідників Н. Височіної [1], О. Кокун [3], А. Фурмана [17], Г. Конторас (G. Kountouras) [20], М. Верманде (M. Vermande) [24] та ін. дозволяє виділити такі напрями психодіагностичних досліджень, які доцільно застосовувати в спортивній галузі:

- з'ясування, який вид спорту і посада най-більше відповідає особистісним якостям людини;
- формування спортивного колективу. Так, наприклад, описуючи психологічні аспекти фізичної культури і спорту, В. Смандич указує на те, що у вищій лізі до штату команди включені спеціальні тренери-селекціонери, до обов'язків яких входить відбір із команд більш низьких ліг таких спортсменів, які би підходили за своїми психічними, фізіологічними і фізичними здібностями на роль гравця вищої ліги [15];

- професійний відбір спортсменів з однаково високим рівнем кваліфікації, що необхідно для формування команди;

- розвиток професійно значущих якостей фахівців фізичної культури та спорту.

Проблема професійного відбору фахівців фізичної культури та спорту вже тривалий час цікавить дослідників. У працях В. Марченко [8] та О. Шинкарук [16] знаходимо зв'язок професійного відбору спортсменів із розв'язанням таких задач, як:

- необхідність визначення професіограми з окремими вимогами до психологічної структури особистості та особистісних якостей фахівця;

- необхідність прогнозування результатів професіоналізації;

- підвищення ефективності професійного відбору, що насамперед пов'язано з валідністю психодіагностичних методик у спорті: чим більш точними і доцільними будуть вимоги професіограми до тієї чи іншої методики, тим вищою буде ефективність;

- оптимізація організації професійного відбору.

Як відомо, професійний відбір здійснюється протягом декількох років за певними етапами. Протяжність у часі пояснюється необхідністю з'ясувати такі характеристики майбутнього фахівця, як: здатність успішно виконати освітньо-професійну програму закладу вищої освіти, а також готовність виконувати професійні дії в подальшій реальній обстановці з усіма можливими труднощами та стресогенними умовами.

Основою професійного відбору можемо визначити саме базові психологічні особливості та характеристики фахівців фізичної культури та спорту, які будуть відповідати окремим спортивним галузям. Поділяємо точку зору О. Савченко, яка вказує на складність психологічного відбору, що полягає у важливості правильно визначити здібності та придатність спортсмена-початківця до тієї чи іншої групи спорту [13, с. 138].

Після того, як визначено базові здібності та можливості майбутнього фахівця фізичної галузі

та спорту, з'ясовано, який спортивний напрям підходить, наприклад, одноклубства чи командні види, настає етап вибору конкретного виду спорту (футбол, волейбол, теніс, плавання тощо). Наступним кроком постає відбір молодих спортсменів у команди професійних ліг.

Проблема професійного відбору фахівців фізичної культури та спорту полягає в тому, що, крім здатності до занять певними видами спорту, не менш важливими є вольові, емоційні, інтелектуальні сенсорні та інші особистісні якості та потреби. Майбутній професійний успіх спортсмена вирішується саме на даному етапі.

Підтримуючи ідею багаступінчастого професійного відбору в спорті, дослідниця О. Шинкарук підкреслює, що відбір спортсменів на змагання державного і світового рівня базується на професійно значущих якостях, прояв яких характерний для конкретних екстремальних умов [16, с. 138].

Своєю чергою відзначимо, що відповідальність за результат професійного відбору на даному етапі цілком покладається на тренера та його здатність до антиципації, його інтуїцію і професійну обізнаність. Ґрунтуючи свій вибір на результатах психодіагностики і ретельному вивченні особистості спортсмена, тренер формує команду з найбільш професіональних і надійних претендентів.

Практичний досвід свідчить про те, що описана послідовність циклів професійного відбору фахівців у галузі фізичної культури є взаємозумовленою: чим краще виконано роботу на попередньому етапі, тим більше можливостей для ефективного відбору на наступному етапі й подальшого розвитку професійно значущих якостей.

Методики психодіагностики допоможуть диференціювати психічні стани і виявити професійно значущі якості майбутніх фахівців у галузі фізичної культури та спорту, а також сприяють розумінню їх професійної готовності. При цьому відзначимо, що жодна методика не в змозі надати всебічну психологічну характеристику особистості спортсмена, а лише розкриває певну частину його психологічних рис, якостей і станів. Саме тому лише комплексний підхід до вивчення особистості майбутнього фахівця дозволить підвести до об'єктивного оцінювання його психологічних якостей. Також наголосимо, що фахівцю (психологу, педагогу), який застосовує методики психодіагностики у своїй роботі, необхідно вміти правильно їх застосовувати, грамотно інтерпретувати, розуміючи, що особистість людини, особливо юнацького віку, є складним феноменом і помилки в її оцінюванні неприпустимі.

Підтримуючи думку численних учених-психологів, серед яких В. Кобильченко [2] та С. Максименко [7], стосовно постійного розвитку професійних якостей особистості, підкреслимо, що лише вправний фахівець, компетентний у питаннях психології та психодіагностики, здатний якісно здійснити професійний відбір із застосуванням психодіагностичних методик.

Цілком логічним є той факт, що в процесі професійної підготовки буде з'являтися інформація щодо становлення в майбутнього фахівця професійної пам'яті, мислення, уваги, що дозволить вибирати та корегувати шляхи його розумового розвитку, забезпечить ефективне формування професійних компетенцій. Відзначимо, що у спортивній підготовці знання індивідуальних якостей і особливостей спортсмена дозволить попередити явища перетренування й застосовувати найбільш доцільні інструменти для досягнення результату.

Аналізуючи власний досвід у контексті зазначених вище наукових робіт, можемо також стверджувати, що знання психологічних особливостей фахівцем спортивної галузі дозволяє відповідним чином адаптувати програму тренувань, що сприяє підвищенню ефективності підготовки та розвитку професійно значущих якостей. Наприклад, знаючи про високу мотивацію спортсмена, тренер може застосувати більш автономний підхід до тренувань, дозволити йому самостійно визначати проміжні цілі. Також режим тренувань варто розробляти з урахуванням типу темпераменту спортсменів. Сангвінікам підходять інтенсивні й насичені різноманітними методами і прийомами тренування, меланхоліків не слід різко критикувати, холериків не слід емоційно перевантажувати тощо.

Загальновідомим у психології є той факт, що зниження або навіть відсутність мотивації та постійні стреси призводять до професійного вигорання, зниження стабільності та продуктивності праці. Розуміння стану мотиваційної сфери фахівця дає можливість визначити фактори, які сприяють або заважають ефективному виконанню ним професійних обов'язків. Крім того, виявлення ранніх ознак перевтоми, стресу чи демотивації фахівця, відповідно, дозволяє розробити заходи для запобігання ранньому вигоранню. Звернемо увагу на те, що залучення до заходів із профілактики стресу і демотивації особливо важливі для тих категорій фахівців, які працюють в умовах значних психологічних навантажень, до яких відносимо в тому числі спортивних тренерів, менеджерів і арбітрів.

Здійснюючи психологічний аналіз таких ситуацій, як, наприклад, у 2019 році в м. Одеса, коли після поєдинку дитячих хокейних команд один із тренерів дозволив собі застосувати силу проти гравців команди суперників [14], або в Тирані у 2024 році, коли тренер вдарив свою восьмирічну доньку після поразки на чемпіонаті Європи з тхеквондо [6], ми простежуємо саме ті випадки, коли люди не володіють достатніми професійно значущими якостями, необхідними для навчання, наставництва, підтримки своїх підопічних. Крім того, в наведених прикладах спостерігаємо відсутність відповідальності та недотримання професійної етики фахівців, що не лише є неприпустимим у будь-якій професійній галузі, але й доводить нам необхідність здійснення діагностики професійної придатності, володіння та дотримання етичних орієнтирів, формування позитивного іміджу серед колег і підопічних.

Отже, цілком логічним і обґрунтованим є висновок, що своєчасне застосування апробованих і валідних психодіагностичних методик у підготовці фахівців спортивної галузі та їх професійній діяльності дозволяє перекоонатися в правильності вибору кар'єри, забезпечити професійне зростання, підсилити психічну стійкість і оптимізувати психологічний стан загалом.

Розглянемо результати огляду деяких сучасних методик, які застосовуються з метою діагностики психічного стану спортсменів, представлених у вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах.

Шкала тривоги Спілбергера (State-Trait Anxiety Inventory, STAI) [23] націлена на здійснення самооцінки рівня реактивної та стійкої тривожності. Результати, отримані за шкалою тривожності Спілбергера, дозволяють розуміти детермінанти окремих проявів поведінки людини, в тому числі зумовлені впливом факторів професійної діяльності, а також важливі для подальшого розвитку самоконтролю.

Шкала депресії Бека [18] дозволяє оцінити ступінь прояву симптомів депресії в людини. Водночас дану методику не можна розглядати як заміну професійної консультації психіатра чи психотерапевта, а також ставити діагноз лише на підставі отриманих за тестом результатів.

Методика Г. Айзенка [19] націлена на оцінювання типу темпераменту людини і стає в нагоді для встановлення взаємозв'язку готовності до діяльності, її ефективності, результативності та темпераментом фахівця, наприклад: визначення впливу темпераменту на стан здоров'я; порівняльний аналіз домінантного, впливового, врівноваженого та виконавчого стилів поведінки і типів темпераменту; дослідження рольового підходу і властивостей темпераменту; вивчення ролі темпераменту у виборі тактики гри тощо. Оцінювання особистісних якостей за даною методикою ґрунтується на визначенні симптомокомплексу екстраверсії/інтроверсії та нейротизму/емоційної стабільності. Методика Айзенка широко застосовується у психологічному консультуванні, професійному відборі та професійній підготовці з метою прогнозування поведінки фахівця в стресових ситуаціях. Зручність її застосування в тому, що від респондентів не потрібна спеціальна підготовка.

Шкала мотивації до спорту Sport Motivation Scale (SMS) застосовується в психодіагностиці для оцінювання рівня і типу мотивації спортсменів до занять спортом. Розроблена на основі самодетермінаційної теорії мотивації (Дечі та Райан (Deci & Ryan), 1985 [22]), ця методика поширена серед науковців у галузі психології, які знаходяться в пошуках витоків мотивації (внутрішньої, зовнішньої, амотивації) до спортивної активності. Результати, отримані за Шкалою мотивації до спорту, дозволяють коригувати тренувальний процес, підбираючи індивідуальні стимули спортсменам.

Тест фрустраційних реакцій Розенцвейґа [21] відноситься до проєктивних методик і розроблений

для досліджень реакцій особистості на невдачі та способів пошуку шляхів розв'язання різних задач. Цей тест використовується у психологічних дослідженнях, які мають найрізноманітнішу спрямованість, у тому числі на вивчення особистості фахівців спортивної галузі. Тест фрустраційних реакцій Розенцвейга дозволяє: оцінювати стресостійкість і реакцію спортсменів на фрустрацію; аналізувати стиль та алгоритм подолання ними професійних труднощів; визначити ступінь схильності до агресивних спалахів; прогнозувати професійну ефективність тощо.

Проективні психодіагностичні методики, до яких також відносимо різні малюнкові тести, поведінковий аналіз, напівструктуровані бесіди та ін., вважаємо важливими інструментами в психологічному дослідженні професійних та особистісних якостей фахівців.

Цифрові методи та технології тривалий час активно використовуються в психодіагностиці професійних якостей для оцінювання здібностей, особистісних характеристик і компетенцій фахівців різних галузей. Сучасні психометричні онлайн-тестування та мобільні додатки (наприклад, Whoop, Fitbit), штучний інтелект і аналіз психофізіологічних параметрів дозволяють автоматизувати процес діагностики, роблячи його швидшим і точнішим. Віртуальні симуляції та гейміфіковані інструменти допомагають оцінювати поведінкові реакції в реалістичних робочих сценаріях. Нейромережі можуть аналізувати мікровирази обличчя, мовні патерни та біометричні дані для глибшого розуміння професійного потенціалу особистості. У сучасних дослідженнях вітчизняних науковців В. Кононович [4], М. Острога [10] та ін. знаходимо підтвердження тому, що цифрові технології не лише підвищують об'єктивність наданої оцінки, але й сприяють розвитку персоналізованого підходу до підбору та професійного розвитку фахівців.

З метою всебічного оцінювання психофізіологічного стану фахівців, у тому числі спортивної галузі, застосовують також так звані *комплексні методи психодіагностики*.

Психофізіологічне тестування допомагає визначити рівень стресостійкості, когнітивної гнучкості та емоційної регуляції, що є критичними для багатьох професій. У праці, присвяченій оцінюванню нейродинамічних властивостей спортсменів-кікбоксерів, Г. Коробейніков доводить, що моделювання змагальних ситуацій дає змогу оцінити реакцію людини на тиск і конкурентне середовище, що особливо важливо для керівників, спортсменів та працівників кризових служб [5].

Аналізуючи можливості застосування *методів біологічного зворотного зв'язку*, зокрема, релаксаційного тренінгу та альфа-стимулюючого тренінгу, вчений О. Польшин обґрунтував свою позицію щодо того, що названі техніки дозволяють спортсменам знизити стрес, покращити відновлення та контролювати м'язову й емоційну напругу; сприяють підвищенню концентрації, швидкості

прийняття рішень та входження в стан «поток» завдяки EEG-біоуправлінню, медитації та аудіовізуальній стимуляції. Водночас автор стверджує, що комплексне застосування методів біологічного зворотного зв'язку дозволяють досягти максимальної психологічної стійкості та ефективності в спорті [12, с. 129].

Соціометрія та групова діагностика є загальновизнаними методами психодіагностики, які найбільш популярні в командних видах спорту і дозволяють здійснювати аналіз взаємодії між спортсменами, їх лідерських якостей та конфліктних зон. У наукових працях дослідників, серед яких О. Пашкова, знаходимо підтвердження тому, що такі методи допомагають тренерам і спортивним психологам визначити рівень згуртованості команди, виявити неформальних лідерів та оцінити соціальний статус кожного спортсмена. У даному контексті О. Пашкова звертає увагу на те, що завдяки соціометричним методам можна своєчасно виявити міжособистісні конфлікти та розробити стратегії для їх подолання для покращення комунікації між гравцями та формування ефективної командної динаміки [11, с. 139].

Хоча професійно значущі якості певним чином відображають рівень здібностей людини, багато залежить від того, наскільки результати респондента, який бере участь у психодіагностичному дослідженні, зможуть відобразити вже розкриті його здібності. Варто врахувати і те, що під час наступних тестувань результат може бути абсолютно іншим, що пов'язано з динамікою розвитку здібностей фахівця. З іншого боку, оглянуто психодіагностичні методики, націлені передусім на виявлення кандидатів, здатних під час оцінювання тих чи інших особистісних та/або професійних якостей набрати найбільшу кількість умовних балів.

Оскільки весь зміст психодіагностичних методик становлять зазвичай тестові завдання, фахівці, в яких спостерігаються навіть незначні переваги в середньому балі, мають значні переваги навіть перед тими респондентами, які мають високі моральні, ділові, організаторські та інші важливі якості, але які не досліджуються. Особи, котрі набирають низькі бали, вважаються професійно непридатними. Водночас може трапитися і таке, що за високими балами будуть приховуватися недоліки в тих чи інших якостях і рисах.

Таким чином, оцінювання професійно значущих якостей у межах психодіагностики відіграє ключову роль у процесі відбору кандидатів, адже дає змогу визначити їх відповідність вимогам конкретної професійної діяльності. Використання адаптованих психодіагностичних методів дозволяє оцінити здібності, особистісні риси та потенціал для подальшого розвитку, що сприяє підвищенню ефективності відбору, мінімізації ризиків професійної невідповідності та формуванню якісного кадрового резерву. Крім того, психодіагностика сприяє вдосконаленню процесу професійного становлення, підвищуючи мотивацію та рівень задо-

воленості працівників своєю діяльністю. Отже, її застосування є необхідним етапом у системі професійного відбору, оскільки забезпечує ґрунтовний підхід до оцінювання майбутніх спеціалістів, дозволяє окреслити ефективні шляхи розвитку професійно значущих якостей і сприяє досягненню високих результатів у професійній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Височіна Н.Л. Психологічне забезпечення у системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 384 с.
2. Кобильченко В.В. Формування особистості як психолого-педагогічна проблема *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2012. Вип. 3(1). С. 46–52.
3. Кокун О.М. Чинники успішності професійного становлення фахівців професій типу «людина-людина». *Наук. записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України* ; За ред. академіка С.Д. Максименка. Київ : Ніка-Центр, 2013. Вип. 40. С. 156–168.
4. Кононович В.Г., Порока С.Г. Державне управління цифровими технологіями в галузі фізичного виховання та спорту. *Вісник національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»*. 2023. № 2 (19). С. 317–324. DOI 10.52363/2414-5866-2023-2-36
5. Розробка алгоритму оцінки нейродинамічних властивостей спортсменів-кікбоксерів / Г.В. Коробейніков та ін. *Єдиноборства*. 2020. № 3(17). С. 36–48.
6. Кошій Л. Тренер побив свою восьмирічну доньку після поразки. *Новини Live*. URL: <https://sport.povyny.live/trener-pobiv-svoiu-vosmirichnu-donku-pislia-porazki-212536.html>
7. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
8. Марченко В. Система відбору і спортивної орієнтації юних спортсменів. *Проблеми і перспективи ігор та одноборств у закладах вищої освіти*. 2022. Т. 1. С. 79–89.
9. Нетребко І.В. Адаптація в системі психологічного забезпечення діяльності. *Вісник Національної академії оборони України*. 2010. Вип. 4 (17). С. 196–201.
10. Острога М., Шамоля В. Сутність і структура готовності майбутніх бакалаврів освіти до використання цифрових технологій у професійній діяльності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2022. Вип. 10(5). С. 19–26. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i5-003>
11. Пашкова О.С., Телегей А.З. Роль співпраці тренера з футболу та психолога у формуванні згуртованості, спрямованої на результат. *Наука і освіта*. 2010. № 6. С. 137–140.
12. Польшин О.К., Толстов Д.К. Застосування методу biofeedback у спортивній діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2016. Вип. 5(1). С. 127–131.
13. Савченко О. Вікові особливості регуляції поведінки спортсменів у юнацькому. *Психологічні перспективи*. Луцьк : Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. Вип. 12. С. 134–142.
14. Слюсаренко В. Дитячий хокей закінчився бійкою: в Одесі тренер побив 11-річного спортсмена. *Українська правда*. URL: <https://champion.com.ua/ukr/ice-hockey/dityachiy-hokey-zakinchivsya-biykoym-v-odesi-trener-pobiv-11-richnogo-sportsmena-833663/>
15. Смандич В., Андрієць М., Андрієць В. Психологічні аспекти фізичної культури і спорту. *Фізичне виховання та спорт*. 2017. Вип. 1. С. 283–288.
16. Шинкарук О. Особливості психофізіологічного відбору спортсменів у процесі багаторічного вдосконалення. *Актуальні проблеми фізичного виховання та методики спортивного тренування*. Вінниця, 2017. № 2. С. 66–74.
17. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 64 с.
18. Beck A.T., Ward C.H., Mendelson M., Mock J., Erbaugh J. An inventory for measuring depression. *Archives of General Psychiatry*. 4. 1961. P. 561–571.
19. Chapman B.P., Weiss A., Barrett P., Duberstein P. Hierarchical Structure of the Eysenck Personality Inventory in a Large Population Sample: Goldberg's Trait-Tier Mapping Procedure. *Pers Individ Dif*. 2013. Mar 1;54(4). 479–484. doi: 10.1016/j.paid.2012.09.024. PMID: 25983361; PMCID: PMC4430725
20. Kountouras G., Sotirianni K. Psychodiagnostic Classification Systems: A Critical View. *International Journal of Social Science Research and Review*. 5(4). 2022. 30–40. <https://doi.org/10.47814/ijssrr.v5i4.226>
21. Rosenzweig S. The Rosenzweig Picture Frustration (P-F) Study. St. Louis: Rana House, 1978. 60 p.
22. Ryan R.M. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55. P. 68–78.
23. Spielberger C.D., Gorsuch R.L., Lushene R., Vagg P.R., Jacobs G.A. *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory*. Palo Alto, CA.: Consulting Psychologists Press, 1983. URL: <https://www.apa.org/pi/about/publications/caregivers/practice-settings/assessment/tools/trait-state>
24. Vermande M.M. Psychodiagnostics: classification and hypothesis-generation : dissertation. Nijmegen : NICI, Nijmegen Institute for Cognition and Information. IX, 199 p.